

Erudiția în haină mundană: Felix Nicolau, *Știința minciunii responsabile. Tratat de embolii culturale*

Florica Bodiștean*

DOI 10.56177/jhss.2.15.2024.art.11

Erudition in Mundane Version: Felix Nicolau, *Știința minciunii responsabile. Tratat de embolii culturale*

Recentul volum de eseuri critice semnat Felix Nicolau, *Știința minciunii responsabile. Tratat de embolii culturale* (Editura Litera, București, 2024), dezvăluie încă din titlu tipul de scriitură eseistico-critică practicat de autor, din care nu lipsește paradoxul și nici metafora sintetizatoare, bine lipită pe întreaga suprafață a realității pe care o încapsulează. În totul, o critică pe care aș numi-o „oximoronică”, adică profundă și degajată în același timp, rezultat al combinației productive și absolut șarmante între erudiția ce menține la cote înalte tensiunea intelectuală și o expresie jurnalistică aproape, figurativă, umoristică, ironică, persiflantă chiar, în orice caz memorabilă.

* Professor PhD, “Aurel Vlaicu” University of Arad, bodisteanf@yahoo.com

Arta intitulării beneficiază mai cu seamă de pe urma acestui stil și merită o mulțime de ilustrări, dar mă rezum la câteva: *Literatura română între bizantinism deprimat și balcanism antreprenorial* (metaforă pentru *Cartea Milionarului* a lui Ștefan Bănulescu), *Vechea competiție și colaborare dintre polițiști și interlopi* (a se citi „romanul polițist”) sau *Frumoasa prietenie dintre canonizatori și buget*.

Și totuși, de ce „știința minciunii responsabile” și de ce „embolii culturale”? Pentru că Felix Nicolau nu concepe literatura / reflectarea / „minciuna” / mimesisul sau, pur și simplu, creația în afara unui Sens înglobat chiar și în ceea ce numim îndeobște „literatură experimentală”. Și acest sens e imposibil să se insinueze în operă dacă autorul, „mințind” în sens aristotelic, nu e preocupat să capteze o parte a adevărului lumii. În siajul acestei „responsabilități” auctoriale, și critica / interpretarea devine căutarea liberă a adevărului, proces la urma urmei natural și individual, care n-ar trebui să fie refractat de lentilele diferitelor ideologii, rețetare, sisteme supraordonate. Felix Nicolau crede că „ajunge să lăsăm creația în pace și își revine ea, căci ascultă de alte legi, nu de cele limitate ale laboratoarelor” (p. 13). Înțelegem din această axiomă că și misiunea criticului este să se lase condus de „adevărul” operei, nu să-i impună, obstinat, chei de lectură artificiale și competitiv-polemice.

Prin această convingere se justifică interpretările de tipul *close reading* pe care autorul le aplică unor secțiuni distincte, tăiate cu grija de a izola momentele de criză și de scurtcircuitare ale corpu(su)lui literar-cultural. „Emboliile” sale pun în criză sisteme validate ca funcționale și le dezvăluie fragilitatea. Căci eseurile nu tentează spațiile minore, periferice, sau nișate, ci zonele de coliziune a forțelor în care se produce fractura și refacerea cursului vaselor avariate. Sau declicul anticanonic.

Se poate observa această predilecție pentru subiectul „tare”, substanțial încă din primul grupaj al cărții care îi pune în rețea pe câțiva incozumi ai literaturii britanice. Romanul lui Peter Ackroyd, *Căderea Troiei* e investigat prin prisma proceselor de mitologizare care duc la manipularea istoriei de către cei aflați „la butoane”, arheologia (documentul) și imaginația fiind bornele pe care se clădesc structurile identitare, inclusiv cea a legendarei cetăți, *made by* Heinrich Obermann (/Schliemann). Un „roman de campus”, *Omul istoriei* al lui Malcolm Bradbury e pus în proximitatea sa tematică (romanele lui David Lodge sau Martin Amis) și extras de acolo pe considerentul problematicii sale identitare, a focusării pe riscurile emoționale și relaționale pe care le comportă abolirea istoriei și a tradiției în favoarea prezentului. Procedeu structural pe care se dezvoltă e identificat în „traducerea intersemiotică” (p. 34), respectiv oglindirea unui sistem de semne – corpul academic al sociologilor – într-un altul, corpul arhitectural, simplificat și transparent, de tip corporatist, care adăpostește departamentul în cauză.

Unui alt scriitor britanic de succes, Ian McEwan, numit „magicianul macabru” al ficțiunii contemporane, îi sunt alocate două eseuri, criticul intenționând să ajungă la tipul său specific de imaginar prin radiografierea unor romane precum *Amsterdam*, *Grădina de ciment*, *Pe plaja Chesil*, *Dragoste durabilă* și, mai ales, *Ispășire*. Iar acesta ar putea fi formulat drept „relația tensionată dintre spiritul imaginativ și cel științific” (p. 60) aplicată unor intrigi pe care însuși McEwan le-a recunoscut drept œdipiene. Convingătoare și subtilă observație pe care, am spune, o confirmă și mai recentul *Coajă de nucă* (Nutsheel, 2016), rescrierea fantezistă a *Hamletului* shakespearian, unde fătul din pânțele mamei percepe realitatea din afară alternativ, prin filtrele la îndemână – ce aude la emisiunile radio și podcasturile ascultate de mama sa – și ce-și imaginează că se petrece în familia criminală judecând după zgomote, vorbe, reacțiile corpului matern. În fine, opera dramaturgului Harold Pinter e abordată prin funcția limbajului obiectelor și al decorului (incluzându-i aici și pe oamenii-obiecte), cu o semiotică sensibil diferită de cea a lui Beckett și Ionesco.

Alte studii se aplică interdisciplinar asupra literaturii americane: opera poetică de o mare „onestitate” a lui Charles Bukowski, pentru care „hedonismul și beția sunt măști puse peste revolta lui împotriva lumii [inclusiv a constructului numit „visul american”, n.m.] și a propriilor defecte” (p. 95) sau generația Beat ca formă de „haiducie contraculturală”. Sunt cazuri de imbricare adâncă între viață și artă, când literatura devine un fin seismograf pentru un *modus vivendi* și care îi impun autorului recursul la critica biografică, la studiile culturale și comportamentale sau la psihologia cognitivă.

Se poate izola în volum și o secțiune în care hermeneutica textuală se agregă în panoramări tematico-generice cum sunt cele dedicate romanului polițist, cu interesanta distincție, argumentată mentalitar, între variantele sale franceză, engleză sau americană, ori romanului distopic al spitalelor de boli nervoase, pentru care sunt convocați Ken Kesey, Susanna Kaysen și James Bailey. E evidentă vocația teoretică și sistematizatoare a lui Felix Nicolau în interiorul criticii generice, sub umbrela căreia dezbate și hipertextul (*Cui i-e frică de literatura digitală?*), cronica literară ca gen comentativ (*Visul lui Napoleon era să se pensioneze cronicar literar*) ori jurnalul intim care, cum demonstrează analiza stilistică pe *Însemnările* lui Carol al II-lea, poate avea și alte intenții decât cea pretins confesivă.

Se observă în întreg demersul critic al autorului o mișcare în spirală ce pornește de la text și se desfășoară apoi în volute care, pe măsură ce se îngustează, se adâncesc ca într-o pâlnie dantescă pentru a ajunge la „sâmburele tare” sau la etimonul semiotic al unei opere, al unui tip de discurs, al unei direcții cultural-literare. Și această forare pe verticală se însoțește, complementar, de perspectiva comparatistă, de critica criticii

ce scrutează conjuncțiile și faliile receptării sau de tentația teoretizant-modelatoare, într-o constantă vânare a universalilor dincolo de variile aspecte fenomenale. Orice demers are concluzii sau măcar întrebări care să lumineze răspunsuri posibile.

Problema canonului în literatura română, care îl preocupa pe Felix Nicolau încă din *Anticanonice* (2006), ocupă un spațiu amplu și e configurată pe mai multe axe: ca istorie a teoretizărilor europene și americane despre canon făcute cu invocarea numelor-reper în materie, ca dezbateri aprinsă în presa culturală românească de după 2000, dar și ca analiză tăioasă a factorilor extraestetici ce interferează cu selecția și promovarea. „Spiritul de gașcă”, distribuirea părtinitoare a fondurilor de la buget și abordarea etic-ideologizantă, mai recent în varianta corectitudinii politice, duc, conchide autorul, la canonizări falsificate, fenomen specific fostelor țări comuniste unde arta și cultura pot funcționa ca arme de propagandă în mâinile statului care le susține financiar. Iar un vector important pentru manifestarea fenomenului este canonul didactic, a cărui analiză „la rece” dă, cu siguranță, satisfacție unui mare număr de profesori de limba română care s-au trezit brusc în situația de a nu mai preda capodopere și istoria literaturii jalonată de ele, ci tipuri de discurs, competențe și abilități formate pe texte-suport care nu sunt neapărat și vertebrale estetic.

Felix Nicolau ne coboară, ca de atâtea alte ori, din sferele erudiției în realitatea imediată cu care, vrem, nu vrem, suntem obligați să ne confruntăm de orice parte a eșichierului literar sau cultural ne-am afla. Aderă, se vede, la lecția despre cum trebuie să fie un bun cronicar literar. Lecție predată de jurnalistul britanic, cronicar la reviste prestigioase și promotor al anti-academismului și al istoriei-pop, Paul Johnson. Articolul său, *Arta de a scrie o cronică săptămânală* (publicat în *The Hell with Picasso and Other Essays*, 1996, trad. rom. *La naiba cu Picasso și alte eseuri*, 2012), e discutat pe larg și amendat într-un text pomenit mai sus (*Visul lui Napoleon...*), care text poate fi considerat metatextul întregului volum. Căci, și criticul, care, pentru Felix Nicolau, nu este decât un cronicar „mai capitonat teoreticește” (p. 138), confruntând aceleași mize ale comunicabilității, ar trebui să se supună exigențelor din „rețeta” lui Paul Johnson: evitarea paradei culturale și a narcisismului, mundanitatea sau priza la real, producerea de idei în mod inteligibil, infuzia de experiență culturală proprie și aproximarea corectă a nivelului intelectual al cititorului. Pe toate acestea Felix Nicolau și le asumă într-o nouă carte, pe cât de profundă, pe atât de seducătoare și de lizibilă.